

УДК 343.85

І.М. КОПОТУН, канд. юрид. наук, ст. наук. співр., Інститут кримінально-виконавчої служби

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОНИКНЕННЯ ДО ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЗАБОРОНЕНИХ ПРЕДМЕТІВ

Ключові слова: кримінологічна характеристика, кримінально-виконавчі установи, заборонені предмети, запобігання

Як елемент кари за вчинений злочин чинне законодавство встановлює до засуджених до покарання у виді позбавлення волі певні правообмеження. До них належать заборони, перелічені в ч.4 ст.107 КВК України. Однією з таких заборон, що покликана забезпечити безпеку персоналу виправних колоній а також інших засуджених, є заборона придбавати, виготовляти, зберігати і використовувати предмети, речі, речовини і вироби, заборонені до використання в колонії. Як свідчать сучасні наукові дослідження з пенітенціарної кримінології та матеріали службових розслідувань ДПтС України, незаконний обіг заборонених до використання у місцях позбавлення волі предметів може суттєво ускладнити стан оперативної обстановки і призвести до вчинення злочинів, у тому числі, тяжких і особливо тяжких проти особи.

На сучасному етапі розвитку кримінологічної та кримінально-виконавчої науки проблеми впливу на злочинність у місцях позбавлення волі є предметом і об'єктом постійного вивчення. Зокрема, цими питаннями досить активно займалися і займаються І.Г. Богатирьов, В.В. Голіна, І.М. Даньшин, О.М. Джужа, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, О.Г. Колб, А.Х. Степанюк та ін. Серед зарубіжних вчених слід виділити Ю.М. Антоняна, М.П. Барабанова, М.Ф. Костюка, О.В. Старкова та ін. Разом із тим, зазначимо, що спеці-

альні дослідження щодо кримінологічної характеристики проникнення до засуджених до позбавлення волі заборонених предметів у сучасній юридичній науці не дістали широкого розповсюдження. Певною мірою заповнити вказану прогалину і покликана ця публікація.

Важливе місце у забезпеченні встановленого законодавством порядку виконання та відбування покарання посідає вжиття заходів щодо недопущення в установах виконання покарань (далі – УВП) всіх можливих проявів злочинності. Вагому роль у цьому напрямку відіграє робота пенітенціарного персоналу та працівників правоохоронних органів щодо перекриття каналів надходження в місця позбавлення волі заборонених предметів та речей, їх виявлення та вилучення безпосередньо у засуджених, адже беззаперечним є той факт, що від рівня обігу заборонених предметів в УВП безпосередньо залежить стан кримінологічної та оперативної обстановки в них.

Відомчі нормативно-правові акти встановлюють перелік предметів, виробів і речовин, заборонених для зберігання засудженими [1]. Разом із тим, треба зазначити, що до предметів, наявність яких у засуджених негативно впливає на забезпечення встановленого законодавством порядку виконання та відбування покарання, в першу чергу належать: наркотичні засоби, алкогольні напої, гроші, засоби мобільного зв'язку, колючо-ріжучі предмети, вибухові пристрої, холодна і вогнепальна зброя, спеціальні засоби активної оборони. Більшість перерахованих заборонених предметів та речовин, як правило, потрапляє до засуджених із-за меж УВП.

Можна стверджувати, що саме наявність у засуджених заборонених предметів, виробів і речовин є причиною вчинення більшості злочинів в місцях позбавлення волі. Так, у період 2007–2011 рр. в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах було вчинено такі злочини: умисне вбивство – 16; замах на умисне вбивство – 2; умисне тяжке тілесне ушкодження – 23; розбій – 1; грабіж – 2; умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження – 11; зґвалтування – 3; втеча з місць позбавлення

волі – 18; спроба втечі з місць позбавлення волі – 18; втеча з ВК мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання – 126; злісна непокора вимогам адміністрації – 1009; дії, що дезорганізують роботу виправних установ – 9; злочини проти авторитету органів державної влади (статті 342, 345, 348 КК України) – 120; злочини у сфері обігу наркотичних засобів – 365; виготовлення холодної зброї – 2; хуліганство – 4; крадіжка – 14 [2].

Одним із основних факторів, що посилює важливість заходів, які спрямовані на перекриття каналів проникнення заборонених предметів в УВП та їх вилучення з обігу, є складний криміногенний склад засуджених. Станом на 01.01.2012 р. у 182 установах, що належать до сфери впливу ДПтС України, трималося 147112 осіб, із них: 16,7 тис. осіб – за умисне вбивство, у тому числі: 8,1 тис. осіб, які вчинили вбивство при обтяжуючих обставинах; 9,9 тис. осіб – за нанесення умисного тяжкого тілесного ушкодження; 28,9 тис. осіб – за розбій, грабїж та вимагання; 2,4 тис. осіб – за зґвалтування; 28 осіб – за захоплення заручників; 21,2 тис. осіб – за злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення [3].

Слід зазначити, що, на жаль, досить часто працівники УВП вступають у недозволені зв'язки із засудженими, порушуючи при цьому норми професійної етики та встановлені правила взаємовідносин пенітенціарного персоналу і засуджених. У більшості випадків працівники УВП з корисливою метою доставляють засудженим наркотичні засоби, алкогольні напої, засоби мобільного зв'язку. Зокрема, за 10 місяців 2012 року було порушено 44 справи за зберігання, збут чи передачу наркотичних засобів (за 10 місяців 2011 року – 51 справа). Безпосередньо за інформацією чи матеріалами територіальних відділів внутрішньої безпеки та протидії корупції стосовно персоналу порушено 30 кримінальних справ, а саме: за зберігання, збут чи передачу наркотичних засобів порушено 24 справи, за одержання хабара – 4 справи, за підроблення до-

кументів та їх використання – 1 справу, за перевищення влади або службових повноважень – 1 справу [4].

Аналізуючи відомі випадки спроб доставки заборонених предметів в УВП, можна виділити декілька категорій осіб, які причетні до цього процесу. До них належать:

- близькі родичі засуджених, яким кримінально-виконавчим законодавством надано право на тривалі побачення. Часто родичі, які прибувають на тривалі побачення, намагаються пронести заборонені предмети, приховуючи їх різними способами. Потрібно зазначити, що під час короткострокового побачення, право на яке мають як родичі, так і інші особи, виключена можливість безпосереднього контакту між відвідувачем і засудженим;

- родичі засуджених та інші особи, які намагаються передати заборонені предмети та речовини, маскуючи їх в передачах, посылках, бандеролях. З цією метою використовуються різноманітні способи приховування, від примітивних – до таких, що потребують ретельної підготовки, а саме: виготовлення фабричної упаковки та маркування, застосування особливих хитрощів маскування і т. ін.

- персонал установ виконання покарань. Так, засуджені намагаються всілякими способами втягнути в недозволені зв'язки працівників УВП. Разом з тим непоодинокими є випадки, коли працівники добровільно, як правило, з корисливих мотивів, доставляють заборонені предмети засудженим;

- зловмисники, які перекидають заборонені предмети через огорожі УВП. До цих осіб можуть належати знайомі, друзі, родичі засуджених. Також такі дії можуть виконуватися певними особами за винагороду на замовлення кримінального елемента. Часто серед осіб, які здійснюють перекидання, трапляються колишні засуджені;

- особи, які використовують транспортні засоби для доставки заборонених предметів засудженим. У таких випадках у злочинні схеми доставки заборонених предметів та речовин втягнуто водія, який завозить сировину (дерево, метал тощо) на виробництво. У зав-

часно підготовлених схованках, що робляться у вантажі та агрегатах транспортних засобів, зловмисники намагаються великими партіями доставити: наркотичні засоби, алкогольні напої, засоби мобільного зв'язку. Такі схеми можуть координуватися як засудженими, так і іншими особами на волі.

– інші особи, що мають доступ на територію УВП. Інколи доставку заборонених предметів можуть здійснювати замовники виробничої продукції УВП, представники релігійних організацій, соціальні працівники, та інші особи, які відвідують устанovu.

Виходячи з вищевикладеного, можна виділити основні канали проникнення заборонених предметів в УВП, під якими слід розуміти різноманітні методи, способи та хитрощі, що застосовуються для доставки в УВП заборонених до зберігання засудженими предметів. Отже, до них належать:

- доставка родичами засуджених у кімнати тривалих побачень;
- маскуванню в посылках, передачах, бандеролях;
- доставка персоналом УВП;
- перекидання через огорожі УВП;
- маскуванню в автотранспорті, який заїжджає на територію УВП;
- доставка особами, які з певною метою відвідують УВП [5].

З огляду на вищевикладене, вважаємо необхідним проаналізувати основні детермінанти (причини і умови), що сприяють проникненню заборонених предметів і речовин в місця позбавлення волі. Адже однією з ключових проблем кримінології, що має важливе теоретичне і практичне значення, було й залишається вивчення причин злочинності, як у цілому, так і окремих її видів. Без такого вчення було би безглуздом дослідження не тільки даного явища, але й особи злочинця, проблем запобігання злочинності. Особливо актуальним воно стає в даний час, коли спостерігається крайнє загострення соціально-економічної, політичної обстановки в країні, має місце повсюдна криза моральності і злочинність досягає своєї «критичної маси».

Причина злочинності – це не якийсь окремо взятий фактор із сфери життєдіяльності людей, це синтез різних явищ соціального та біологічного характеру. Причини злочинності є результатом взаємозв'язку та взаємодії різних зовнішніх і внутрішніх процесів і явищ [6, с.17–18, 19; 7, с.27–88]. Завдання вчених і практиків різних галузей знань полягає у тому, щоб визначити, які ж взаємозв'язки факторів є криміногенними, і виробити правильні заходи, спрямовані на зміну цих взаємозв'язків з метою ліквідації їх криміногенних властивостей.

В юридичній літературі існують два підходи до визначення понять причин та умов злочинності. Перший полягає у більш-менш точному їх визначенні, коли причинами називають суспільні процеси, які породжують злочинність, а умовами – ті, які самі не породжують, але сприяють, каталізують вчинення злочинів. Другий підхід більш прагматичний і полягає в принциповій відмові від розподілу причин і умов, які проголошують факторами злочинності [8, с.216; 9, с.133].

За результатами аналізу матеріалів службових розслідувань ДПтС України, до основних детермінантів проникнення до засуджених заборонених предметів належать:

– не володіння адміністрацією УВП оперативною обстановкою. Відсутність з боку адміністрації адекватного реагування на зміни оперативної обстановки в установі в цілому та на конкретні порушення з боку засуджених, зокрема. Ці недоліки зумовлені прорахунками в оперативній, режимній роботі УВП, а також відсутністю належного контролю з боку керівництва, недоліками в здійсненні управління УВП;

– порушення персоналом УВП встановленого порядку взаємовідносин із засудженими та норм професійної етики. Впливає на ситуацію у цьому відношенні низький рівень матеріально-побутового забезпечення пенітенціарного персоналу, а звідси – недоукомплектованість кадрів, недостатній рівень морально-психологічного мікроклімату у колективах УВП. Також причинами порушень встановленого порядку

взаємовідносин із засудженими та норм професійної етики часто виступає неналежна робота із молодими фахівцями та новоприйнятими працівниками (відсутність наставництва, формальне ставлення керівництва до організації та проведення занять зі службової підготовки, проведення на низькому рівні роз'яснювальної роботи щодо недопущення недозволених зв'язків із засудженими) та професійна деформація вже досвідчених працівників;

– відсутність належного систематичного контролю з боку керівництва УВП та територіальних органів управління ДПтС України за дотриманням правопорядку в УВП та законності виконання покарань. Неналежний рівень перевірки стану нагляду за засудженими, охорони об'єктів, оперативної роботи. А також низький рівень контролю з боку безпосередніх начальників за виконанням службових обов'язків та порядком несення служби персоналом УВП;

– неналежне виконання посадовими особами своїх службових обов'язків щодо організації та здійснення нагляду за засудженими, охорони об'єктів, дотримання встановлених вимог перепускного режиму в УВП, супроводження транспортних засобів та здійснення належного нагляду за ними на території установи;

– неякісне проведення особистих обшуків засуджених та об'єктів УВП, технічних оглядів приміщень та території. Нерідко обшуки та огляди у виправних установах проводяться формально. На практиці є багато прикладів, коли недбале ставлення персоналу УВП до здійснення оглядів та обшуків виступало однією із основних причин виникнення надзвичайних подій. Адже такі заборонені предмети, як зброя (холодна і вогнепальна, травматичної дії), вибухівка, спеціальні засоби активної оборони, колючо-ріжучі предмети, інколи стають в руках засуджених знаряддям вчинення тяжких злочинів, таких як нанесення тілесних ушкоджень, вбивства, захоплення заручників, вчинення втеч із УВП. Очевидно, що вживання засудженими наркотичних засобів, алкогольних напоїв також можуть бути причиною вчинення згаданих вище злочинів;

– наявність в УВП великої кількості засуджених наркоманів, алкоголіків, токсикоманів, які постійно шукають можливості отримати за будь-яку ціну предмет своєї залежності. Часто в силу об'єктивних і суб'єктивних обставин цих осіб не ставлять на профілактичний облік. Неналежним чином здійснюється примусове лікування засуджених схильних до наркоманії та алкоголізму, а також відсутній належний контроль за цими особами;

– переповненість місць позбавлення волі, що ускладнює здійснення належного нагляду та контролю за засудженими, проведення індивідуально-профілактичної та виховної роботи із засудженими, схильними до вживання наркотичних засобів та алкогольних напоїв, зберігання та виготовлення заборонених предметів. Так, у 2012 році кількість осіб, які тримаються в установах пенітенціарної системи України, на 22,7 % перевищувало кількість наявних місць за нормою житої площі відповідно до чинного законодавства (124,5 тис. місць). Найбільше переповнені установи середнього рівня безпеки для неодноразово та вперше засуджених чоловіків, де нестача становить відповідно 15,5 тис. та 11,7 тис. місць, а також установи мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання для чоловіків, вперше засуджених до позбавлення волі, де нестача становить 2,25 тис. місць;

– незадовільний стан технічних засобів охорони, спеціальної техніки, засобів зв'язку, 90 % з яких підлягає заміні у зв'язку з тим, що є технічно застарілими і перебувають в експлуатації близько 40 років тощо. У багатьох установах інженерні охоронні споруди потребують модернізації та заміни на сучасні, деякі перебувають в аварійному стані. У зв'язку з недостатнім фінансуванням пенітенціарної системи України в більшості установ відсутні технічні засоби, що призначені для перевірки осіб, які заходять на територію УВП, а також здійснення огляду посилок, передач, бандеролей, транспортних засобів. Недостатньо використовуються в УВП сучасні системи спостереження та контролю, виявлення та сигналізації.

Слід зазначити, що вищенаведені явища, які детермінують проникнення заборонених предметів, речей та речовин в УВП, дуже взаємопов'язані між собою. Як правило, наявність в діяльності УВП хоча б одного із зазначених чинників, може спричинити появу інших із них, а також призвести до значного погіршення криміногенної та оперативної обстановки, виникнення надзвичайних подій в УВП. Очевидно, що це буде негативно позначатися на функціонуванні УВП зокрема та діяльності ДКВС України в цілому.

Як свідчить практика, інколи ефективну та успішну роботу УВП можуть зводити нанівець вчинені правопорушення та злочини, серед яких найбільш поширеними є ті, що пов'язані із проникненням заборонених речей та предметів в установи виконання покарань і їх обігом [5]. Тому з метою підтримання належного правопорядку та законності в місцях позбавлення волі у практичній діяльності УВП уживаються заходи, спрямовані на перекриття каналів проникнення в установи заборонених предметів, речей та речовин, їх виявлення та вилучення. Основними напрямками такої діяльності є:

- здійснення оперативно-розшукових заходів;
- виховна та соціально-психологічна робота з персоналом ДКВС України;
- проведення індивідуально-профілактичної, соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими, схильними до вживання наркотичних засобів та алкогольних напоїв, зберігання та виготовлення заборонених предметів;
- проведення спеціальних операцій, режимних заходів, оглядів об'єктів та обшуків засуджених та території УВП;
- забезпечення надійної охорони об'єктів, перепускного режиму в УВП, здійснення модернізації інженерно-технічного оснащення УВП.

Очевидно, що вищенаведений комплекс заходів необхідно постійно удосконалювати, запроваджуючи здобутки передового як вітчизняного, так і міжнародного пенітенціарно-

го досвіду у практичну діяльність УВП, збагачувати результатами сучасних наукових досліджень у цій сфері, а також більш активно спрямовувати роботу на модернізацію обладнання зазначених установ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань»: від 25.12.2003 р., № 275 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1277-03/print1328558184814949>.
2. Державна пенітенціарна служба України – основні підсумки двох років діяльності у нових умовах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/658893>.
3. Загальна характеристика Державної пенітенціарної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/628075>.
4. Інформація про стан роботи щодо додержання персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України вимог антикорупційного законодавства за 10 місяців 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/655975>.
5. Копотун І. М. Пенітенціарна злочинність на сучасному етапі розвитку держави / І. М. Копотун // Правові реформи в Україні: реалії сьогодення : зб. матеріалів IV Всеукр. наук.-теорет. конф. (м. Київ, 11.10.2012 р.). – К., 2012. – Ч. I. – С. 81–83.
6. Ной И. С. Личность преступника и ее значение в изучении преступности в условиях социалистического общества: вопросы уголовного и исправительно-трудового права, уголовного процесса и криминалистики / И. С. Ной // Ученые записки Саратовск. юрид. ин-та. – 1969. – Вып. 16. – С. 5–24.
7. Панкратов В. В. Методология и методика криминологических исследований / Панкратов В. В. – М. : Юрид. лит., 1972. – 136 с.

8. Криминология : учеб. [для юрид. вузов] / под общ. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. И. Долговой. – М. : Изд. группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – 784 с.

9. Кудрявцев В. Н. Генезис преступления. Опыт криминологического моделирования : учеб. пособие / Кудрявцев В. Н. – М. : Изд. группа «ФОРУМ-ИНФРА-М», 1998. – 216 с.

Копотун І. М. Кримінологічна характеристика проникнення до засуджених до позбавлення волі заборонених предметів / І. М. Копотун // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 486–491 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13kimvzp.pdf>

Досліджено кримінологічну характеристику проникнення до засуджених до позбавлення волі заборонених предметів. Запропоновано заходи запобігання зазначеним протиправним діям.

Копотун И.Н. Криминологическая характеристика проникновения к осужденным к лишению свободы запрещенных предметов

Исследована криминологическая характеристика проникновения к осужденным к лишению свободы запрещенных предметов. Предложены мероприятия предупреждения указанных противоправных деяний.

Kopotun I.N. Criminological Characteristics of Penetration to Convicts of Prohibited Items

The article is dedicated to the research of criminological characteristics of penetration to convicts of prohibited items. The measures to prevent these unlawful acts are proposed.

Форум права Форум